

АДАМ БАБАРЭКА І ЯГО КАРТАТЭКА

Акрэсліваючы ролю Адама Бабарэкі (2/14 кастрычніка 1899 г. – 10 кастрычніка 1938 г.) у гісторыі літаратуры, мы найперш згадваем яго як выдатнага літаратурнага крытыка і – у меншай ступені – празаіка. Не забываємся і пра тое, што ён пісаў вершы, філасофскія эсэ, газетныя карэспандэнцыі. Аднак хацелася б спыніцца і яшчэ на адной, менш вядомай, грані гэтай рознабаковай асобы і паразмаўляць пра Адама Бабарэку – бібліёграфа.

Напэўна, адчуваць сябе ў невялікай ступені бібліёграфам міжволі даводзіцца кожнаму наўкоўцу: і падчас пошуку крыніц для даследавання, і пры афармленні ўжо гатовага артыкула даследчыку проста неабходна скласці бібліяграфічны спіс. А. Бабарэка ж для ўласнай літаратуразнаўчай і крытычнай працы ў канцы 1929 г. стварыў унікальную для свайго часу картатэку на аснове публікаций, што друкаваліся ў першэйцы 1923–1929 гг. Картатэка налічвае 252 карткі памерам $57 \times 92 \text{ mm}$ і займае дзве справы, якія захоўваюцца ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва [1; 2].

Картатэка дае нам уяўленне пра кола культурніцкіх інтэрэсаў А. Бабарэкі. У ёй зафіксаваныя пераважна літаратурна-крытычныя працы: артыкулы, рэцэнзіі, водгукі, журналісцкія матэрыялы пра разнастайныя падзеі ў літаратурным жыцці. Трапілі ў картатэку таксама фельетоны – калі яны датычаць літаратурных або моўных пытанняў (напрыклад, творы “Ой, расьцьвіла ружа...” і “Із вашымі прыват-дацэнтамі” Алёшы = Анатоля Вольнага), а таксама вершы – калі яны прысвечаны пэўным паэтам, іх памяці і, адпаведна, утрымліваюць у сабе рэфлексіі з нагоды іх жыцця і / або творчасці: “На магілу Максіма Багдановіча” Андрэя Александровіча, “Максіму Багдановічу” Алеся Дудара, “З болем (Памяці П. Труса)” Міхася Багуна, “Замест вянка (На магілу маладога песьняра Паўлюка Труса)” Пятра Глебкі, “Надмагільнае слова” Алеся Звонака...

Дарэчы, матэрыялы пра смерць П. Труса А. Бабарэка збіраў мэтанакіравана і паслядоўна: акрамя згаданых вершаў, гэта некралогі, крытычныя і біяграфічныя артыкулы. Сярод іх зафіксаваны, напрыклад, артыкул “Падрабязнасьці съмерці П. Труса” М. Вярнікоўскага і А. Каліты (Чырвонае зымена, 1929, 3 вер.), які адсутнічае ў бібліяграфічным спісе ў 6-томным даведніку “Беларускія пісьменнікі”.

Картатэка А. Бабарэкі здольная саслужыць добрую службу гісторыкам літаратуры, бо змяш-

чае спасылкі на публікацыі, па якіх можна аднавіць храналогію літаратурнага жыцця БССР 1920-х гг. Гэта такія артыкулы і нататкі, як “За літаратурны будынак” (1927), ““Полымя” ў Магілёве” (1928), «Свята беларускай пралетарскай літаратуры (Пяць год “Маладняка”)» А. Александровіча, «Тры гады “Маладняка”» (1926) Б. Аршанскага, «Да канфэрэнцыі “Маладняка”» (1928) I. Барашкі, “Умовы працы нашых пісьменнікаў” З. Бядулі, “Узвеюць крыльлем (Са звязду БелАППу)” (1928) М. Гольдберга і інш.

Зафіксаваныя там і публікацыі, якія сучасны даследчык наўрад ці знайдзе ў даступных спісах “літаратуры па тэмі”, напрыклад “Галадзед М. Справаўдча ўраду БССР на IX Усебеларускім звяздзе” (Савецкая Беларусь, 1929, 14 мая). Здавалася б, якое дачыненне гэта мае да прыгожага пісьменства? А тым не менш мае: у А. Бабарэкі пазначана, што ў справаўдчы закраналіся і літаратурныя пытанні – згадваліся Чарот, Трус, “Узвышша” [1, арк. 46]. Назвы некаторых публікаций А. Бабарэка дапаўняе кароткімі каментарамі-ўдакладненнямі, што маглі быць карысныя і нашаму сучасніку, бо праясняюць тэму публікацыі, кантэкст або персаналіі. Так, напрыклад, калі звестак пра газетны матэрыйял “Вечар пісьменніка і чытача” (Савецкая Беларусь, 1928, 8 лют.) у дужках дапісана: “[выст[уплены] Ц. Гартнага, Стасіэўскага, Шушкевіча, Цэхановіча, А. Цывікевіча, Гарадзенскага, Зарэцкага]” [1, арк. 54]. Або каментар да запісу “Сянкевіч, Чалядзінскі. Выст[уплены] на сходзе Менскага партактыву” (Звяздза, 1928, 6 снеж.) дае зразумець, што размова там вялася ў тым ліку “пра Жыл[уновіча], Глыб[оцкага], Зар[эцкага]” [2, арк. 49].

Адлюстравалася ў картатэцы і тагачасная літаратурная і культурная палеміка: “Ліст у рэдакцыю” А. Александровіча, А. Дудара і М. Зарэцкага (так званы “Ліст трох”), “Ліст у рэдакцыю” літаратарапаў-увышэнцаў (пра выхад з “Маладняка”), ліст пра выхад “пробліскаўцаў”, кампанія крытыкаў супраць “Узвышша” (публікацыі З. Жылуновіча, Т. Глыбоцкага, Д. Мірончыка, А. Сянкевіча і інш.). Асабліва падрабязна зафіксаваў А. Бабарэка палеміку на старонках газеты “Чырвонае зымена” (1929, 12 крас.), выкліканую вершам “Ці варта сёньня быць поэтай?” Тодара Кляшторнага, дзе аўтар уздымаў вострае для эстэтыкі канца 1920-х пытанне пра ролю лірыкі ў часы вялікага будаўніцтва. У дыскусіі ўдзельнічалі Міхась Вярскі (“Ці варта сёньня быць поэтай”, 13 крас.), Платон Васілец (“Узварухненце пачуцьці

будаўнікоў”, 14 крас.), Міхась Гольдберг (“Ліст да поэты”, 14 крас.), Ілка (Ілары Барашка?) (“Не разважаць, а тварыць”, 14 крас.), Максім Лужанін (верш “Поэтава дарога”, 14 крас.). Адзначыўся ў палеміцы і 15-гадовы Аркадзь Куляшоў з вершам “Радуйся, дружа!” (14 крас.). Да ёсіх суразмоўцаў Т. Кляшторны напісаў паэтычны зварот “Тодар Кляшторны адказвае” (14 крас.).

Цікава, што ў поле зроку крытыка-бібліёграфа траплялі публікацыі не толькі ў беларускім, але і ў замежным друку – у прыватнасці нататка “Uzvyšša”, падпісаная крыптанімам *mh.*, у нямецкамоўнай чэхаславацкай газете “Prager Presse” (1929, № 277, 11 кастр.).

Змест картатэкі сведчыць, што сярод зацікаўленасцяў А. Бабарэкі на другім месцы пасля літаратуры быў тэатр: крытык выпісаў выходныя дадзеныя публікацыі «Сучаснае ў мінульым: Уражаньні з Беларускага Дзяржаўнага Акадэмічнага тэатру. П’еса Міровіча “Кастусь Каліноўскі” ў 9 абразох 2 лістапада» (1923) З. Б. (З. Бядулі), “Пра тэатральную крытыку” (“Каля тэррасы” і інш.) (1927) нейкага А. В., “Наш клубны тэатр” (1927) А. Горана, “Аб нашых баліячках (БДТ-2)” (1928) В. Васілеўскай, “Аб шляхах развіцця беларускага тэатру” (1928) А. Баліцкага, «1-ы беларускі дзяржаўны тэатр на пераломе (Аб пастаноўцы “Мост”») (1929) Л. Бэндэ і інш.

У значна меншай ступені картатэка ахоплівае пытанні літаратурнай мовы (“Наватворы і жывая мова” Я. Ліманоўскага, гутарка з прафесарам У. Ігнатоўскім пра беларускі правапіс), музычнай культуры (“Яшчэ аб Бэтговене” Арыона = Ю. Дрэйзіна, “Няўжо згінуць ліры, цымбалы і жалейкі?” Коўшыка, “Беларуская песня і музыка” М. М-скага), кінематаграфіі (“Які нам патрэбны кіно-фільм?” З. Паваротнага).

Бібліографічная праца А. Бабарэкі не абмежавалася згаданай картатэкай. Частку бібліографічных записіаў ён зрабіў у алфавітны нататнік, пачатковая разлічаны на фіксацыю адрасоў і тэлефонаў [3]. Толькі замест іх у блакноце – спісы літаратуры па персаналіях пісьменнікаў. Усяго 168 стронак (84 аркушы), з іх 47 у большай ці меншай ступені запоўненныя запісамі А. Бабарэкі. У адрозненне ад картатэкі, сюды трапілі звесткі пра літаратараву не толькі 1920-х гг., але і ранейшых часоў. Сярод персаналій нататніка – Наталля Арсеніева, Змітрок Бядуля (Ясакар), Максім Багдановіч, Францішак Багушэвіч, Ян Баршчэўскі, Максім Гарэцкі, Цішака Гартны, Міхайла Грамыка, Але́сь Гурло, Але́сь Гародня, Пятро Глебка, Уладзімір Дубоўка, Але́сь Дудар, Сяргей Есенін (прозвішча рускага паэта тады часта пісалася з *E*), Уладзімір Жылка, Міхась Зарэцкі, Янка Купала, Якуб Колас, Кандрат Крапіва, Васіль Каваль, Яўхім Карскі, Максім Лужанін, Міхась Лынъкоў, Валеры Маракоў, Аркадзь Моркаў-

ка, Рыгор Мурашка, Янка Нёманскі, Язэп Пушча, Паўлюк Трус, Сымон Хурсік, Цётка, Кузьма Чорны, Міхась Чарот, Ядвігін Ш. Акрамя персаналій, у нататніку знайшлі адлюстраванне публікацыі, прысвечаныя літаратурным згуртаванням “Маладняк”, “Пробліск” і “Узвышша”, тэатру У. Галубка і тэатру ўвогуле, літаратурнай мове, крытыцы, а таксама розным тэмам, так ці інакш звязаным з літаратурай і музыкай. Прычым дзеля запісу апошніх А. Бабарэка выкарыстоўваў старонку з літарай *o* [3, арк. 23] – “каб не пуставала”, бо, як вядома, словаў на гэтую літару ў беларускай мове няшмат.

Бібліографічныя запісы Адама Бабарэкі маюць вялікую каштоўнасць яшчэ і таму, што нярэдка ўтрымліваюць расшыфроўку псеўданімаў і крыптанімаў, некаторыя з якіх не зафіксаваныя ў вядомым “Слоўніку псеўданімаў і крыптанімаў (XVI–XX стст.)” (1983) Янкі Саламевіча або раскрытыя недакладна. Так, напрыклад, паводле Я. Саламевіча, пад псеўданімам *F. Гарадзенскі* друкаваўся празаік і крытык Аляксандр Функ (Але́сь Гародня) [7, с. 43], у той час як у А. Бабарэкі пазначана (і тут мы маем усе падставы яму давяраць), што гэта быў яго хаўруsnік па “Узвышшы” Фелікс Купшэвіч [5, арк. 7]. У сваю чаргу А. Бабарэка згадвае і сапраўдныя псеўданімы А. Функа (Гародня), сярод якіх ёсць і невядомы – *A. Веркин*, пад ім той апублікаваў рэцэнзію на першую кнігу Максіма Лужаніна “Крокі” ў газете “Рабочий” (1928, 27 снеж.) [1, арк. 38]. Можна нават узnavаць гісторыю паходжання псеўданіма: Але́сь Гародня называўся так, скарыстаўшы імя кахранай, расійскай дзіцячай пісьменніцы Веры Брунс (1903–1960).

Дарэчы, да падобнага прыёму зварнуўся і сам Адам Бабарэка, утварыўшы адзін са сваіх псеўданімаў *Ад. Анінскі* ад імя жонкі Ганны Бабарэкі (1901–1982). Адсюль узнік і скарочаны варыянт – крыптанім *A-скі* [4, с. 851], расшыфраваць які таксама сталася магчымым дзякуючы бібліографічнаму нататніку крытыка [5, с. 3].

З іншых расшыфровак псеўданімаў і крыптанімаў, зробленых А. Бабарэкам, назавем наступныя: *I. Г-кі* – Ілля Гурскі; *P. К-скі* – Рыгор Красьеўскі; *A. Д. і Я. Ч.* – Але́сь Дудар (Дайлідовіч); *B. Сокал* – В. Сакалоўскі; *Ян Камарук* – Янка Марук; *Адась Васіленя* – Пятро Глебка; *Янка Пільны* – Зміцер Жылуновіч (Цішака Гартны); *Читатель* – Аляксандр Крыніцкі; *A. Садовіч* – Аляксандр Сянкевіч; *B. С.* – Барыс Стасевіч; *C. і Яз. Бар* – Сцяпан і Язэп Баркоўскія; *A. Вясновы* – Але́сь (Айзік) Кучар; *Аркадзь Галь і Марцін Калінічэнка* – Андрэй Александровіч; *K. Г.* – Констанцін Гарабурда; *M. С.* – Павел Каравайчык; *Карына* – Платон Жарскі; *D. Мірончык* – Вайнштэйн; *Янка Ч.* – Янка Чалядзінскі; *D. Ш.* – Д. Шафранскі. Публікацыі ананімныя,

без аўтарства А. Бабарэка пазначаў адмысловай пазнакай [– (квадратная дужка + працяжнік)].

У бібліографічным нататніку А. Бабарэкі расшыфраваныя тры невядомыя раней псеўданімы і крыптанімы вядомага паэта Язэпа Пушчы (Плашчынскага), пра што мы ўжо некалі пісалі на старонках “Роднага слова”: *П. Радзецкі, Чытач* (Савецкая Беларусь, 1925, 18 кастр.) і *З. Ж.* (Маладняк, 1926, № 11/2); зафіксаваная і яшчэ адна крытычная публікацыя, падпісаная яго вядомым псеўданімам *Я. Кудзер*, але адсутная ў яго двухтомавым Зборы твораў 1993–1994 гг. [6, с. 13–14]. Дарэчы, акрамя нататніка і картатэкі, сярод рукапісаў А. Бабарэкі ёсць бібліографія крытычных матэрыялаў пра Я. Пушчу, складзеная ў сярэдзіне 1928 г. У той час А. Бабарэка працаў над манаграфіяй “Супроць ветру”, прысвежанай творчасці паэта, разгляданай у шырокім літаратурным кантэксле часу. Прыкметнае месца там мусіла займаць палеміка з іншымі крытыкамі, што мелі дыяметральна супрацьлеглы пункт гледжання на пазію Я. Пушчы. Такая задума, безумоўна, патрабавала шырокага ахопу адпаведных публікацый і падштурхнула А. Бабарэку скласці бібліографію, з якой сёння можна азнаёміцца на старонках Збору твораў пісьменніка, у каментарах да прац, прысвяченых Я. Пушчу [4, с. 909–910].

Адам Бабарэка грунтоўна вывучаў не толькі творчасць сучаснікаў, але і беларускую літаратуру і фальклор XIX ст. Пра гэта сведчыць, напрыклад, невялікі бібліографічны спіс, напісаны алоўкам на адвароце тэлеграмы ад Кузьмы Чорнага і Кандрата Крапівы, дзе згадваюцца працы Аляксандра Ельскага, Ігната Храпавіцкага, Яна Баршчэўскага, Яна Чачота, Паўла Шпілеўскага, Аляксандра Брукнера, публікацыі ў альманахах “Ліст” і “Ліст і Кніга”.

У апошніх дзесяцігоддзях XX ст. Адам Бабарэка з'яўляўся адным з найбольш актыўных беларускіх публіцистаў і публікацыйных рэдактараў. Іхнія публікацыі ў “Ліст” і “Ліст і Кніга” заслужылі ўвагу і супадаў з поглядамі нацыянальнай спецыфікі беларускай літаратуры, якую аформілі Аляксандар Гур'евіч Скірмунт і Аляксандр Ганчар.

Характэрнай для Адама Бабарэка быў і спосаб пісаць: яго пісьменнікі ўважаюць пісьменнікам, які піша падобна да яго першых твораў, якіх ён пісаў у 1920-х гадах. Аднак пасля 1930-х гадоў пісьменнікі ўважаюць пісьменнікам, які піша падобна да яго познейшых твораў, якіх ён пісаў у 1940-х гадах. Аднак пасля 1930-х гадоў пісьменнікі ўважаюць пісьменнікам, які піша падобна да яго познейшых твораў, якіх ён пісаў у 1940-х гадах.

Матэрыялы картатэкі і бібліографічнага нататніка Адама Бабарэкі не ўвайшлі ў Збор твораў пісьменніка праз пэўную “нефарматнасць” жанру. Аднак зусім пакідаць іх па-за полем увагі сёняшніх даследчыкаў літаратуры было б памылкай. Напэўна, іх варта апублікаваць у спецыялізаваным выданні, а яшчэ лепей – перавесці інфармацыю ў электронны фармат і размясціць у інтэрнэце – гэта зрабіла б картатэку Адама Бабарэкі больш доступнай і зручнай для выкарыстання.

Спіс літаратуры

- 1. Бабарэка, А.** Бібліографія твораў беларускіх пісьменнікаў, складзеная па перыёдыцы 1923–1929 гг. Картатэка. А – Л / А. Бабарэка // БДАМЛМ. – Фонд 407. Воп. 1. Адз. зах. 93.
- 2. Бабарэка, А.** Бібліографія твораў беларускіх пісьменнікаў, складзеная па перыёдыцы 1923–1929 гг. Картатэка. М – Я / А. Бабарэка // БДАМЛМ. – Фонд 407. Воп. 1. Адз. зах. 94.
- 3. Бабарэка, А.** Запісная кніжка з бібліографічнымі звесткамі пра беларускіх пісьменнікаў / А. Бабарэка // БДАМЛМ. – Фонд 407. Воп. 1. Адз. зах. 95.
- 4. Бабарэка, А.** Збор твораў : у 2 т. / А. Бабарэка. – Вільня : Ін-т беларусістыкі ; Беласток : Бел. гіст. тав-ва, 2011. – Т. 1 : Літаратурна-крытычныя працы.
- 5. Жыбуль, В.** Анцінскі, Самскі, Н-скі...: Аўтарскія “alter ego” Адама Бабарэкі / В. Жыбуль // Роднае слова. – 2014. – № 10.
- 6. Жыбуль, В.** Формавідзец, вообразапісец, музыкасловец: Паязі Язэпа Пушчы ў крытычным асэнсаванні Адама Бабарэкі (Заканчэнне) / В. Жыбуль // Роднае слова. – 2012. – № 7.
- 7. Саламеўіч, Я.** Слоўнік беларускіх псеўданімаў і крыптанімаў (XVI–XX стст.) / Я. Саламеўіч. – Мінск : Маст. літ., 1983.

Віктар ЖЫБУЛЬ,
кандыдат філалагічных навук.

Нацыянальны вобраз свету

ВЫВУЧЭННЕ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ СПЕЦЫФІКІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў ПЕРШАЙ ТРЭЦІ ХХ ст.

УДК 821.161.3'06

У артыкуле разглядаюцца падыходы літаратуразнаўства, крытыкі і публіцыстыкі першай трэці ХХ ст. да асэнсавання пытанняў нацыянальной спецыфікі беларускай літаратуры. Літаратуразнаўствам сцвярджаецца нацыянальная самабытнасць беларускай літаратуры, якая абумоўлена гістарычнай сферміраваным менталітэтам.

Ключавыя слова: нацыянальная спецыфіка літаратуры, нацыянальны менталітэт, крытыка, публіцыстыка.

The article considers the approaches of literary criticism, criticism and publicism of the first third of the twentieth century to the understanding of the issues of national specificity of Belarusian literature. Literary criticism affirms the national identity of Belarusian literature, which is conditioned by a historically formed mentality.

У першыя дзесяцігоддзі ХХ ст. у Беларусі адбываўся інтэнсіўны працэс нацыянальнага са- маўсведамлення, вербалізацыі нацыянальна-адметнага спосабу і ладу мыслення. Змест паняцця беларускасці акрэсліваўся як мастацкім тэкс-

тамі, так і навукова-крытычнай думкай, публіцыстыкай. Пытанне нацыянальной спецыфікі беларускай літаратуры асэнсоўвалася пісьменнікамі і публіцыстамі: В. Ластоўскім, М. Багдановічам, М. Гарэцкім, А. Луцкевічам, А. Адамовічам,